

Foredrag av Sverre Hartmann i dansk radio 4 oktober 1962 om

"Quisling som psykologisk fenomen".

=====

Under pseudonymet Stig Høegh laget Ragnvald (?) Blix den berømte tegning av Quisling på vei til audiens hos Hitler. Vaktstående ved Rikskanselliets trapp ser på den ankommende som sier: "Jeg er Quisling." - "Og navnet?" spør vakten.

Den 8. mai 1945 meldte mannen med dette foraktelige navn seg på Møllergt. 19 på Oslo Hovedpolitistasjon. Tysklands sammenbrudd var fullbyrdet. Også Quisling hadde innsett det. Etter noen betenkningstid ~~xxxxxxxx~~ og betenkeligheter besluttet han å overgi seg. Han trodde han skulle få et custoda honesta - en ærefull foryaring. Ministerpresidenten ble erklært arrestert. Ordren var allerede undertegnet. Man spurte ham om navn, alder og stilling. Men da politiet ville foreta kroppsvisitasjon, protesterte han. Hvordan kunne man finne på å opptre slik mot ham som hadde vært Norges statsoverhode og øverste regjeringssjef gjennom lange og vanskelige besettelsesår? - Overlege Jon Leikvam ble tilkalt. Quisling gjentok sin vegring: "Hadde kronprins Olav vært tilstede ville han ha forstått å verdsette og anerkjenne hans innsats for fedrelandet. Det ville skade Norges navn og anseelse i utlandet hvis han ble behandlet på denne måte som en forbryter." Og enden på det hele ble at overlegen ba ham bli med inn på sitt kontor til vanlig legeundersøkelse. En politimann fulgte med og varetok de politimessige interesser. Tilsynelatende urokket opprettholdt Quisling illusjonen: Man hadde respektert ham som statsoverhode.

Noen få måneder tidligere opptrådte han i Kongens sted som Stormester av St. Olav og utnevnte til Ordenens Storkors sin venn, kaptein og finansminister i besettelsesregjeringen, Fredrik Prytz, som lå på dødsleiet.

Den 15. oktober 1945 hadde jeg en samtale med Quisling for å innhente noen opplysninger til bruk for den norske parlamentariske kommisjon, og spurte ham tilslutt helt personlig om forholdet mellom ham og Hitler. Quisling svarte: "De må ikke misforstå meg når jeg taler åpent ut om dette spørsmål. Jeg var fører for et lite folk i et avmechtig land. Maktpolitisk var jeg avhengig av Tyskland og Adolf Hitler, men idépolitisk anså jeg Hitler som min underordnede og mitt redskap."

Quisling syntes overbevist om at ingen nordmann var blitt møtt med så meget urettferdighet motgang hos sine landsmenn som han. Han var likefrem blitt forfulgt. Derfor ble han fyllt av den samme religiøse fanatisme som særmerker visse sekter i deres trengselstider. Under trykket av forfølgelsen blir de styrket i troen. Quisling kårte dessuten å rasjonalisere sin tro i lys av historiens lære slik han oppfattet den. Overleveringene av Hellig Olavs og Harald Hårdrådes harde fremferd var for Quisling beviset på at de store omveltninger i Norge var skjedd med makt. Han identifiserte seg med dens store skikkelser.

Det er nødvendig å innføre et nytt begrep for å fange inn Quislings politisk-religiøse innstilling. Han var i virkeligheten ingen sann idépolitiker. Han så seg selv som sentrum, og opphøyet - bevisst eller ubevisst - dette til system og mål. Midlet til målet iførte han alle slags kledebon: kommunisme, fascisme, Roma-universalitet og sosialindividualisme. Det var ingen ideologier han selv hadde skapt, men sosialpolitiske tanker på linje med hans egen legning og universelle tendenser. Quislings ideologi var alltid knyttet til en bestemt forestilling om hans egen rolle, derfor var han i første rekke en egolog.

Ved høyesteretts behandling av anken etter lagmannsrettens dødsdom i saken mot ham fikk Quisling lov til å forklare seg før saken ble tatt opp til kjennelse. Det var den 11. oktober 1945. Mot slutten av sin forklaring uttalte domfelte: "Denne sak er ikke bare av juridisk art. Den er først og fremst en politisk sak. Men den er mer enn en politisk sak; Den er en historisk begivenhet. Og som historisk begivenhet har den også en religiøs kjerne. Jeg har vært ledet i all min gjerning, i all min ~~kjærlig-~~ ~~tanke~~ tanke av to motiver. Det er min kjærlighet til Norge og det norske folk, og det er å gjøre hva jeg kaller Guds vilje. Jeg mente å kunne se verdensproblemene i sammenheng. Det hadde jeg lært ikke minst av bolsjevikene, som etter min mening forstod verdenssituasjonen best og analyserte den best. Man har tidligere ment at det hinsidige representerte det virkelige Guds rike. Jeg mener at man mer og mer kommer til at Guds rike skal skapes her på jorden. Jeg mener at jeg har erkjent og arbeidet for dette nye Guds rike. Jeg mener at her settes man overfor noe mer enn Harald Hårfagre og Hellig Olav."

Den 9. april 1940 grep Quisling initiativet på en måte som måtte vende all opinion mot ham. Han fremstod som et redskap for fienden. Men hans egen linje lå dypere. Hver gang maktmomentet og bitterheten truet med å trenge ham opp i dagens plan hvor han ville ha måttet ta en konfrontasjon med hva hans landsmenn ellers følte og mente, dukket han ned og bandt sitt syn til den lange linjen. Da ble han uimottagelig for kontra-argumenter, ja helt og holdent identifisert med sin historiske konsepsjon. Han og idéen var ett når alle ytre forutsetninger brøt sammen, alle stod mot ham. Quisling ble stålsatt, immun mot en rasjonell påvirkning av sitt eget viljesliv og av evnen til overhode å treffe et valg til å anerkjenne alternativer. Mangelen på øyeblikkets success ble blendet fordi hans tankebaner, hans egen opplevelsesverden lå opplyst av legenden "vi lever i en stor tid". Det var en svakhet når man måler Quisling etter gjengse normer og handlingskrav, men det var samtidig hans styrke. Quisling kunne vel i det hele ikke holdt ut sin håpløse kamp dersom døgnet's dystre konturer hadde fått lov til å nedfelle seg i hans bevissthet, fått lov til å være med å kartlegge det landskap han vandret alene i, et månelandskap i all sin uvirkelighet, i sin grågrønne blanding av håp og tilbakeslag. Månelandskapet har ikke levende detaljer, men markerte trekk som lik fata morgana lokker og leder den fremover som tror han trer på brolagt vei gjennom tidens tåke. Han ser heller ikke at han beveger seg på en vulkan. Men de andre ser det, og da er det ikke det minste merkelig at de ikke forstår hvorfor han har begitt seg ut på denne vandringen.

I virkeligheten forstod Quisling det heller ikke helt ut selv. Han forsøkte alltid å forskjønne bakgrunnen for sine politiske skritt og rasjonalisere sine motiver. Han unndro seg konfrontasjonen av redsel for å bli berøvet illusjonen. Quisling ønsket å se sitt kall som det absolutte, og som regel klarte han det. Evnen til selvbedrag var stor. Han betraktet okkupasjonen som et interregnum, et gjennomgangsstadium. Han måtte ta på seg det offer å bli dømt for sine ytre handlinger, for å nekte benådning av landsmenn som i skjult tysk regi var blitt dømt til døden. Avgjørende måtte være hans historiske misjon, og den kunne han ikke sette over styr av hensyn til noen enkeltindivider.

Under okkupasjonen lå en europeisk konsolidering i Quislings romantiske siklinger (?). I stedet ble han låst fast i en intern hard og realistisk kamp fra skanse til skanse med rikskommissær Terboven, en sterkere realpolitiker enn han noengang hadde møtt blant sine egne. Ustanselig prøvde Quisling å sprengte den kvellende ramme, få opphevd krigstilstanden, få fred og et statsrettslig grunnlag for en politisk utfoldelse som ikke ble kuet av kampen for å nå endog bare utgangspunktet.

Etterhvert utviklet disse stengsler for de store mål seg til en psykologisk fortrenning og en videregående forakt for landsmenn. De irrasjonelle momenter og med dem makttanken tok overhånden. De to linjer - profetens og maktpolitikerens - løp sammen hos Quisling under og etter statsakten den 1. februar 1942 da han ble regjeringssjef. Quisling gikk uhyre langt, ikke minst fordi hans handlinger ofte var utpreget følelsesbetonet. Han kunne fremtre som den nogenlunde nøkterne tenker, den filosofiske, kjedelige type. Men der skjultes et heftig, ja til og med farlig temperament under den rolige overflaten. Quisling var i stor måtestokk gutten som hadde gått og knyttet neven i bukselommen. Og han hadde gjort det så lenge at det krampaktige ikke mer var ham bevisst. Men desto farligere var det. Den omstendighet at han selv anså seg misforstått, at partiene stod samlet imot ham, fikk ham til å legge enda større vekt på Norgeshistorien, på hvordan Norge var blitt samlet med vold og kristnet med makt. Nordmennene ville ikke forstå. Det var nok bare maktens metode som førte frem. Og overbevisningen om å ha rett, bitterheten over å være misforstått, legitimerte i Quislings sinn hans rett til å bruke makt. Kanskje man kan si at Quisling ikke tenkte bevisst å opprette diktatur. Han anså nemlig sine egne synspunkter og vurderinger som norm, og da var det demokratisk at alle de andre adlød ham som så ubetinget hadde rett.

Denne eiendommelige skjebnesvangre måten å se tingene på skyldtes følelsene og fanatismen. Det er neppe tvisomt at året 1932 hadde satt varig merke på Quisling. I det oppgjør han hadde med de politiske ledere i Stortinget om våren samme år oppsummerte han deres forsyndelser. Han trakk inn forhold helt fra 1920, bl.a. angivelige planer om avståelse av Nord-Norge til Sovjet, og han fikk alle disse "forbrytelser" anbrengt på én fellesnevner, og denne fellesnevneren vendte han atter og atter tilbake til. Det ble selve fundamentet for hans politiske virksomhet. I kraft av den mobiliserte han sin fanatiske vilje til å ville bygge opp et annet, et bedre, et større Norge. Ikke bare et rike, men et folk - en formulering han hadde hentet fra Henrik Ibsen. Quislings drivkraft lå i fordømmelsen av det forgangne, og den stimulansen

var så sterk at han ikke engang fikk tankekraft nok til å tenke sitt eget program ut i detalj. Det ble stående som motstykke til det som ifølge hans oppfatning måtte vekke, bare knyttet til visse vage nye institusjoner og organisasjonsformer, og med tanken på et folkestyre som skulle fullbyrdes i hans egen person. Fordi følelsene ble engasjert i fortiden og tankene fortpalte seg i perspektiver fikk ~~ziari~~ Quisling aldri formulert et håndfast program.

Quisling hadde valgt et feilaktig forum til å utfolde sine evner og intensjoner i. Som politiker nådde han ikke å trekke med dagens ballast, å bygge opp det fundament som ville kunne ha satt ham i stand til å stille mot de store mål. Men han fikk aldri dette fundament. For hele hans liv ble en håpløs kamp for å bygge opp basis (?). Det førte ikke noen vei fra de sosiale og politiske forhold over i konsepsjonen. Idéer kan i det lange løp omforme forholdene, men et menneske kan ikke stange seg gjennom den sosiale og politiske situasjon.

x tema
Gjennom hele Quislings liv kan man registrere hans nære tilknytning til visse sentrale tanker hos Henrik Ibsen. Men denne identifisering med Ibsens idéer gjaldt bare løse bruddstykker. Det var skjebneskikkelsene som hadde appell til Quisling. Det var dr. Stockmann i "En Folkefiende". Den monomane idealisten med sine forsikringer om seier opptrådte like paradoksalt som Quisling. Men det er først og fremst "Brand" man må ha i tankene. Under sin store forsvarstale høsten 45 fremstilte Quisling seg som en Brand som var villig til å ofre alt for landet. Det var i virkeligheten grunntel^{la}et^h i forsvaret hans. Hans drapering som skulle dekke ~~xx~~ over den anklagen om den groveste forbrytelse, landsforrederiet. Han sammenlignet seg med Oliver Cromwell, hvis minne ble så tilsmusset at det først ble renvasket etter mer enn 100 år. Når man følger Quisling gjennom kritiske faser av hans liv, slår det nesten aldri feil at et eller annet ord av Ibsen blir brukt for å rettferdiggjøre hans sak. Etter sitt besøk hos Hitler i desember 1939, da de avgjørende avtaler var blitt truffet, lot Quisling offentliggjøre i sin avis Fritt Folk sitater fra Brand. Man kan spørre om det var taktiske overveielser, dårlig samvittighet eller overbevisning som lå bak. Det er ikke mulig å gi noe sikkert svar. Men det var nok først og fremst et resultat av selvsuggesjon, av Quislings evne til å forlate jorden og begi seg opp i sfærene når de nøkterne kjennsgjerninger ble for ubehagelig påtrengende.

Da krigen var slutt og han skulle stå tilrette for sine handlinger økte tendensen til å ville identifisere seg med de politiske og religiøse lederskikkelser. Hans store forbillede fra skoletiden var Napoleon Bonaparte. Både da og senere begant Quisling seg ofte i en drømmeverden, opptatt av det vidunderlige han engang skulle utføre. Som han selv uttrykte det i høyesterett i slutten av sin forklaring: "Jeg har forsøkt å finne ut: Hva er det som skal skje i verden? Hva er det som skal gjøres? Hva skal du gjøre i verden?".

Han hadde vært profetgal helt fra han var gutt. Men kulminasjonen kom frem i et brev Quisling skrev til sin bror Jørgen - legen - dagen før henrettelsen den 24. oktober 1945. I bellen fantes der ingen Gerd som kunne stige opp til ham som til Brann i Ibsens drama og få ham til å vende om. Nu tok følelsene fullstendig overhånd

"Det er merkelig og trágisk at det skulle gå slik. Men det har sikkert sin dypere mening. Det må det ha, når jeg som i den grad har arbeidet og kjempet for Norges sak skal lide en slik urettferdig behandling. Men ikke jeg blir dømt ved at jeg lider martyrdøden. Ja, det var ikke egentlig slik vi tenkte det skulle gå kanskje. Men en aning har jeg hatt om å måtte dele Hellig Olavs og Kristi skjebne. Jeg tenker tilbake på vårt samliv helt fra guttedagene, og det synes nokså uvirkelig at jeg nu sitter her i cellen og skriver dette brev. Men så merkelig er livet. Personlig har jeg det i all lidelsen ikke ondt. Min gode samvittighet og faste tro holder meg oppe."